

Descartes

Kod Renea Descartesa (RENATUS CARTESIUS; 1596.- 1650.) spaja se *skepsa* prema *tradiciji s visokim vrednovanjem uma* (lat. ratio) u prosvjetiteljsko djelo. Matematičar DESCARTES preuzima dostignuća egzaktnih prirodnih znanosti i matematičku metodu. Daljnji prosvjetiteljski momenti njegove filozofije jesu jako naglašavanje *subjekta* i želja za što većom sigurnošću. Svojim skeptičnim povlačenjem na subjekt spoznavanja DESCARTES utemeljuje osnovno svojstvo novovjeke filozofije.

Glavne osobine svoje **metode** DESCARTES predstavlja u 'Raspravi o metodi ispravne upotrebe uma'. Prema tome vrijedi:

- Izbjegavajući sve predrasude, prihvatiti za istinito samo ono što se da spoznati jasno i odjelito ("clare et distincte percipere").
- Teškoće treba raščlaniti na onoliko dijelova na koliko je god to moguće.
- Od najjednostavnijih predmeta "stupnjevito" se uzdizati do složenijih.
- Nabranjem osigurati cjelovitost sistema.

Ta metoda, posuđena od matematike, treba biti primijenjena na istraživanju bilo kojega predmeta.

Cilj je dospjeti do "jednostavnih naravi" (*analitička* metoda):

Njih se mora neposredno evidentno moći uvidjeti (intuicija).

Iz takve spoznaje ("certe et evidenter cognoscere") trebaju se deducirati, tj. izvesti izvedive tvrdnje.

Prava **ishodišna točka** kartezijanske filozofije jest **sumnja**:

DESCARTES u skladu sa svojom metodom traži početnu točku u koju se više ne može sumnjati.

Polazeći od nje, želi nužnim zaključcima dospjeti do složenijih, ali neoborivih istina.

U prvoj (od šest) 'Meditationes de prima philosophia' DESCARTES poduzima "obaranje svih svojih mnijenja":

On potkopava sve temelje svojega mišljenja pa sumnja ne samo u osjetno zamjećivanje, nego i u učinak pamćenja i, konačno, u najočitije stvari:

"Zar ne bi čak bilo moguće da se varam kad god zbrajam dva i tri?"

Jer mogao bi i Bog ili pak neki zli, lukavi duh, "*genius malignus*" htjeti u svemu varati čovjeka.

DESCARTES preko sumnje dolazi konačno na ono najočitije i najsigurnije: **samosvijest**.

Čak i u sumnji moramo pretpostaviti to Ja:

"Ali sam uskoro primijetio da, dok sam htio misliti da je sve krivo, nužno trebao da *ja*, koji sam to mislio, moram biti nešto. I budući da mi je bilo jasno da je ova istina 'mislim, dakle jesam' tako čvrsta i pouzdana da je ni ... skeptici nisu u stanju uzdrmati, prosudio sam da je bez razmišljanja mogu prihvatiti kao prvo načelo filozofije koje sam tražio."

Dakle, *samosvijest subjekta* temelj je na kojemu DESCARTES po istom kalupu želi izgraditi cijelu daljnju filozofiju.

No, taj bi Ja bio utamničen u sigurnosti samosvijesti kad se ne bi obnovio ovaj sumnjom razrušen odnos prema vanjskom svijetu. To je uspjelo DESCARTESU u okvirima neoborivih sudova **dokazom Boga**. U

tome on polazi od predodžbi (ideae) svoje svijesti i time indirektno pristaje uz ontološki dokaz ANSELMA CANTERBURYJSKOG (str.73). Ideje mogu potjecati ili iz same svijesti, iz vanjskoga svijeta ili ih neka viša instanca može usaditi u svijest:

Kod ideje Boga otpada vanjski svijet, jer on uopće ne može pružiti jasne predodžbe.

Ni iz sebe ne može svijest imati predodžbu Boga:

"Doduše, imam neku predodžbu supstancije, jer sam sam supstancija; ali to ne može biti predodžba beskonačne supstancije, budući da sam sam konačan. Takva predodžba može proizlaziti samo iz neke uistinu beskonačne supstancije."

Ovo se potvrđuje argumentom da uzrok uvijek krije više sadržaja bitka nego učinak:

Stoga ne može ontološki manje, ideja biti uzrok višega, božanske supstancije.

Ideja Boga je "*idea innata*", urođena ideja. Pojam takvih ideja s jedne strane kazuje psihogenetski opis, takve bi predodžbe Bog usadio u dušu. S druge strane on ih kvalificira i kao najsigurnije predodžbe uopće: ove jedinstvene ideje pronalazimo u svijesti neovisno o vanjskom svijetu. Tako im pripada najveća jasnoća i, prema DESCARTESU, najveća sigurnost

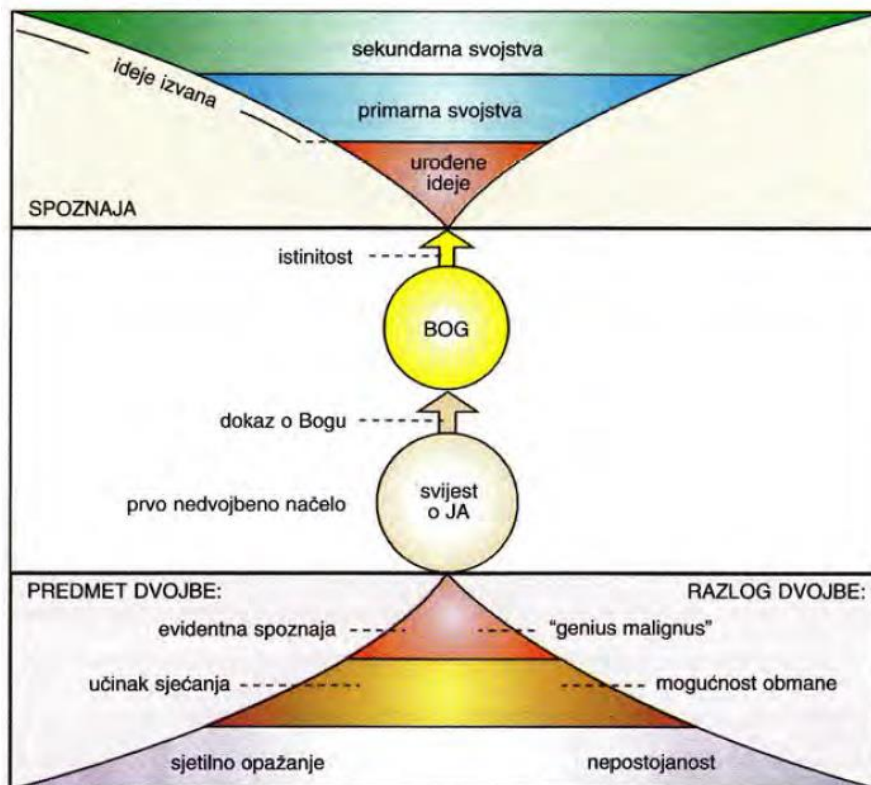
Nadalje, ideja Boga ne uključuje samo svojstva *apsolutno supstancijalnoga* i *aktualno beskonačnoga*. Štoviše, i **istinitost** pripada tomu "ens perfectissimum", savršenom bitku:

Laž i obmana potječu iz jednog nedostatka.

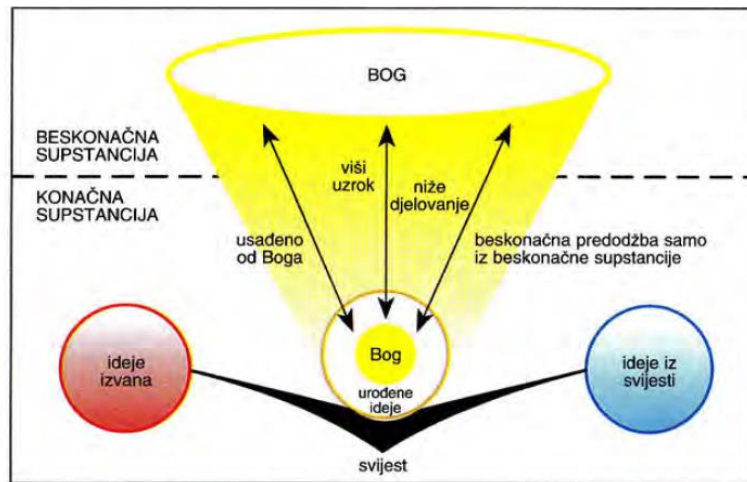
Stoga se razbija i hipoteza o "*genius malignus*":

Istinitost Boga jamči ispravnost svijeta i njegove spoznaje.

Osobito neposredna evidencija, *naravno svjetlo* u tomu dobiva svoje konačno utemeljenje.

A Svijest o Ja kao prekretnica kartezijanske filozofije

B Uz Descartesov dokaz o Bogu

DESCARTES istražuje Ja koje mu izostaje iz sumnje i označuje ga kao **res cogitans**, tj. stvar koja misli. U njoj se podudaraju "duh, odnosno duša, odnosno razum, odnosno um". Res cogitans stoga je neka stvar,

"koja sumnja, uviđa, tvrdi, niječe, želi, ne želi, koja slikovito predočuje i osjeća".

Njegova suprotnost je **res extensa** koja predstavlja izvanjski, tjelesni svijet. Ove izvanjske stvari određene su prije svega protežnošću (lat. *extensa* = protegnuta) i *kretanjem*, nadalje oblikom, veličinom, brojem, mjestom i vremenom. To su *primarna svojstva* tijela. Ona su zatim *racionalna*, jer se mogu shvaćati kvantitativno i matematički. Tomu odgovara DEMOKRITOVA podjela (str. 33) na *primarna* i *sekundarna* svojstva. Sekundama su onda samo zamišljena svojstva: boja, miris, okus i druga koja su *kvalitativna*. Osjetno zahvaćanje kvalitativnoga ostaje *mašta* (*imaginatio*), dok je shvaćanje matematičko kvantitativnoga naprotiv prava (*razumska*) *spoznaja* (*intellectio*).

Osjetno nam zamjećivanje posreduje samo subjektivne i nejasne dojmove izvanjskog svijeta. Ne pruža nam, dakle, zbiljski odraz prirode. Samo o primarnim svojstvima stvari razum može davati sigurne fizikalne iskaze. O samo subjektivnim opažajima, kao npr. boji, vrijedi:

"... da u predmetima zamjećujemo nešto, o čemu ne znamo što je, ali što u nama stvara određeni osjet koji nazivamo osjetom boje."

Presudna uloga koju DESCARTES dodjeljuje razumu (lat. *ratio*) obrazlaže oznaku "**racionalizam**" koju nosi njegova filozofija i ona što njega slijedi.

Iz DESCARTESOVA zahtjeva da istinito može biti samo ono što je jasno i evidentno, slijedi:

Istinito može biti samo ono što je *shvaćeno* logički i racionalno .

Prema tome je dakle *djelatnost razuma* jedino jamstvo istine.

U učenju o dvjema supstancijama, *res cogitans* i *res extensa*, leži oštri **dualizam**:

Izvan nestvorenog i savršenog bitka Boga postoje u svijetu dva potpuno odijeljena carstva protegnutih tijela i čistog mišljenja.

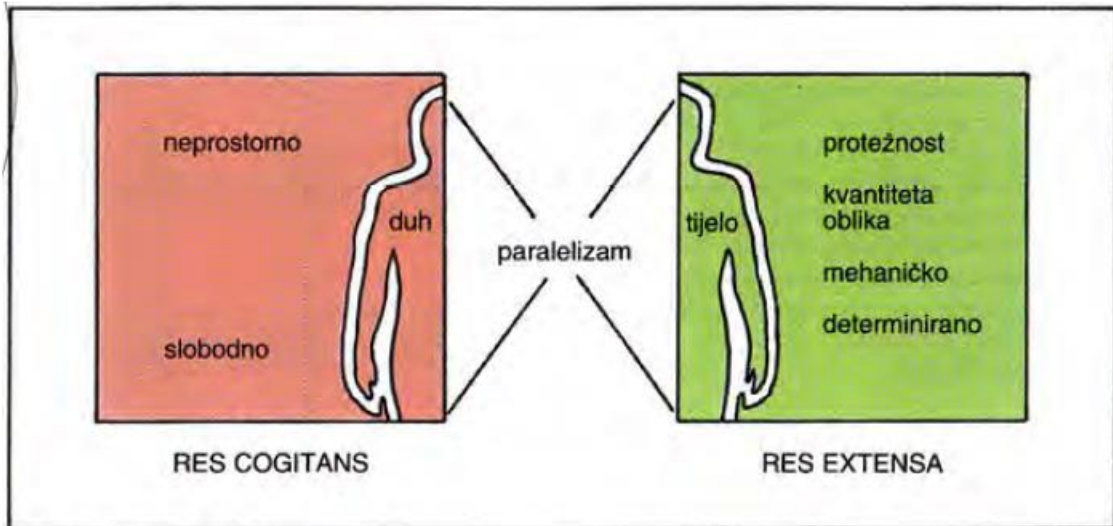
Dualizmu duhovnoga i materijalnog svijeta odgovara razvojem prirodne znanosti prouzrokovano *raz-duhovljenje* fizičkog svijeta:

Tjelesa stoje pod djelovanjem prirodnih zakona, kao npr. mehaničkog zakona pritiska i udarca.

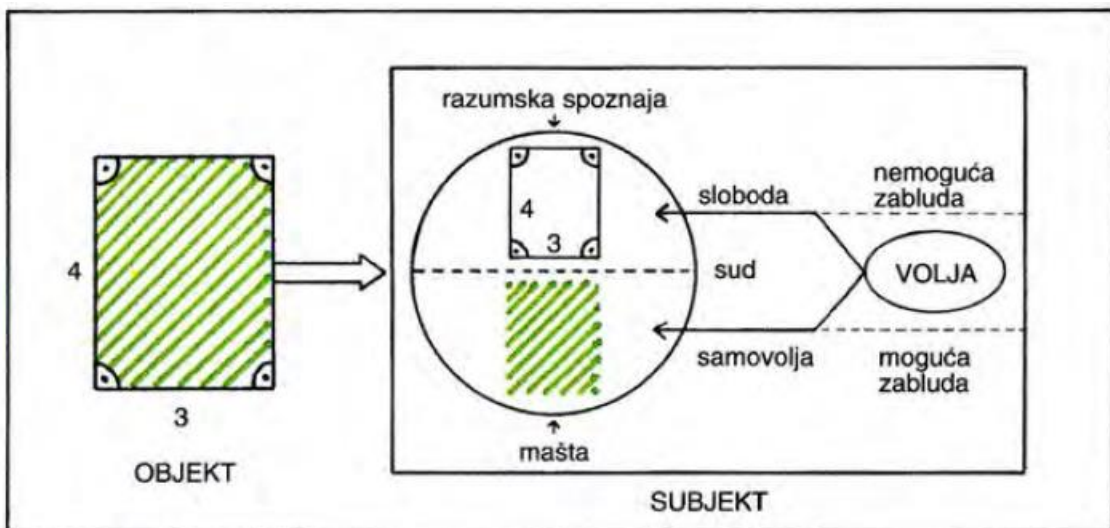
No, duh je *slobodan*. Najniži je oblik te **slobode** samovoljan sud iz ravnodušnosti:

Neograničena volja svoju odluku donosi preko predodžbe uma.

Čini li to pomoću predmeta koje um još nije potpuno spoznao, nastaje *zabluda*. To se može spriječiti samo uzdržavanjem od suda pri nedovoljnoj spoznaji.

A Descartesov dualizam

B Volja, sud i zabluda

DESCARTES je više cijenio slobodu koja nastaje iz pristanka uz neki evidentni sud:

"Kad bih uvijek jasno vidio što je istinito i dobro, nikada se ne bih kolebao kako trebam suditi ili što izabrati: tako bih zacijelo mogao biti potpuno slobodan, ali nikako indiferentan. "

U DESCARTESOVOJ **antropologiji** postignut je dualizam tjelesne i duhovne supstancije:

Čovjek sudjeluje u obama svjetovima.

DESCARTES želi očuvati njihovu harmoniju u čovjeku učenjem o *životnim duhovima*; oni jamče prijelaz od tjelesnoga k duhu i obratno.

U epifizi u mozgu oni u duh prenose fizičke impulse živaca.

DESCARTES pri tome zahtijeva strogi *paralelizam* obiju u čovjeku ujedinenih supstancija: jednom određenom stanju tijela treba odgovarati jedno duševno. S velikom vjerojatnošću refleks u duhu označuje i ono što je *najkorisnije* za tijelo.

Kod osjećaja žeđi npr. velika je vjerojatnost da je baš tada dobro piti.

Jamstvo za upotrebljivost sistema jest konstrukcija dobrog Boga.

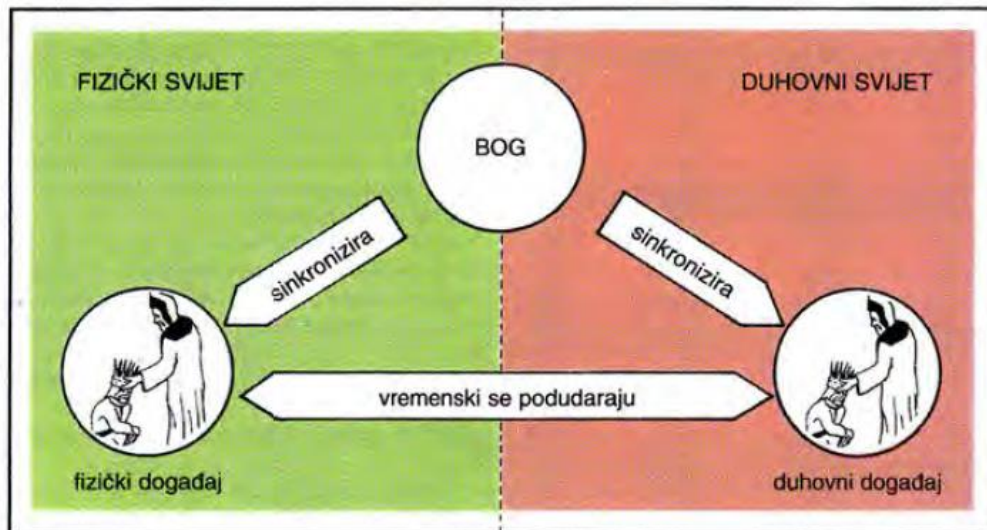
Od DESCARTESOVA problema duša-tijelo polazi filozofska škola **okazionalista**.

Njihovi zastupnici, prije svega A. GEULINCX (1624.-69.) i N. MALEBRANCHE (1638.-1715.), tvrde da se povezivanje razdijeljenih supstancija duha i tijela može ostvariti samo neposrednim Božjim zahvatom:

Bog se brine da se u pravoj prilici (lat. *occasio*) tjelesni i duhovni procesi paralelno odvijaju; duh je otprilike informiran o fizičkom događaju što se odigrava toga trena.

I teorija J. O. DE LAMETTRIEJA (1709.- 51.) polazi od kartezijanskih misli:

DESCARTES životinju vidi kao složeni stroj, čovjek se od njega razlikuje samo po duhu. LAMETTRIE ispušta tu razliku te i čovjeka tumači kao stroj.

C Okazionalizam

Izvor: Atlas Filozofije

Pripremio: Zorislav Jelenčić, prof.

zorislav.jelencic@gmail.com